

Довузівська підготовка: традиції і новації в умовах трансформації системи вищої освіти

Тетяна Удовицька,

кандидат історичних наук, доцент,
керівник Центру довузівської підготовки,
Харківський гуманітарний університет
«Народна українська академія»

Актуальність окресленої проблеми обумовлена переосмисленням ролі довузівської підготовки в умовах зміни прийому до закладів вищої освіти та певної трансформації процесів професійного вибору сучасною молоддю. Як відомо, в системі безперервної освіти є підсистеми, які виконують «стикові» функції, мають перехідний характер. Завдяки такій їх ролі й відбувається безперервність у процесі навчання, коли людина, завершуючи навчання на одному етапі, паралельно включається в принципово нову систему освіти. Такою підсистемою є довузівська підготовка, і її роль суттєво відчутна при аналізі процесу адаптації першокурсників до навчання в сучасному ЗВО.

Об'єктом дослідження є система довузівської підготовки в сучасних закладах вищої освіти. Предметом — її трансформація на сучасному етапі розвитку системи вищої освіти.

Мета дослідження — визначити основні напрями довузівської підготовки на сучасному етапі трансформації вищої освіти, обґрунтувати її роль у зниженні ризиків при переході молоді людини до професійного навчання.

Система довузівської підготовки достатньо досліджена у науковій літературі і представлена низкою публікацій, а саме

науковими дослідженнями Єщенко М. Г. [4,5], Абрамової М. А. [2], Соловйової А. Н. [7]. Але в контексті її ролі щодо зниження ризиків при переході молоді людини до професійного навчання ця проблема не вивчалась. Проблеми освітніх ризиків активно досліджує Зубок Ю. А. [3]. У її роботах аналізуються ризики, пов'язані із доступністю якісної освіти, її вартістю, нерівністю об'єктивних соціальних статусних позицій під час вступу до ЗВО. Ю. А. Зубок визначає ризики в системі освіти як діяльнісні й середовищні, що дозволяє визначати об'єктивну й суб'єктивну підстави їх виникнення [3, с. 12-13]. Спираючись на таку класифікацію, можна визначити роль довузівської підготовки в пом'якшенні проблем і ризиків при переході від одного ступеня навчання до іншого, а саме розглянути ризики діяльнісні щодо вибору професії та вищу та середовищні щодо аналізу процесів адаптації молодих людей до нового середовища після вступу до ЗВО.

При цьому в дослідженні тенденцій функціонування та розвитку сучасної системи вищої освіти ЗВО значну увагу приділяють саме процесам формування абітурієнтського середовища [1], часткою якого є саме довузівська підготовка у закладах освіти як певна ланка для переходу до професійного навчання та

знайомства с системою навчання за певними спеціальностями.

Аналіз системи довузівської підготовки проведено з урахуванням роботи у Харківському гуманітарному університеті «Народна українська академія», в стінах якої функціонування такої системи будується під девізом «ЗВО починається з абітурієнта». Необхідно відзначити, що курси «Абітурієнт» були одним з перших підрозділів, що створені і почали функціонувати в Народній українській академії, та, напевно, і в Харкові, в жовтні 1991 року. На курсах навчалися старшокласники сільських шкіл, яким була необхідна додаткова якісна підготовка до вступу у заклади вищої освіти Харкова та України. Зі слухачами працювали і працюють кращі фахівці з історії України, української мови та літератури, математики, англійської мови. Саме тоді були закладені принципи індивідуального підходу до роботи з кожним абітурієнтом, що в подальшому отримало розвиток в діяльності Центру довузівської підготовки (назва з 2000 року).

Довузівську підготовку традиційно визначають як складову частину цілісної системи безперервної освіти, що включає підготовку абітурієнтів для подальшого навчання у закладі вищої освіти та передпрофесійну підготовку для забезпечення задоволення освітніх і професійних потреб тих, хто навчається, і безперервного особистісно-професійного розвитку молоді людини. Сучасні дослідники розглядають довузівську підготовку як специфічну складову, що взаємопов'язана з професійною підготовкою. На їх думку «у системі багаторівневої безперервної підготовки фахівців довузівська підготовка виступає як інститут ранньої профілізації молоді, її соціалізації на довузівському етапі, а також як технологія професійної ідентифікації майбутнього фахівця» [4, с. 190].

Як самостійна освітня підсистема довузівська підготовка забезпечує більш умотивований професійний вибір її випускників, їхню поетапну професіоналізацію та побудову різноманітної ос-

вітніх траєкторій подальшого навчання у ЗВО. Незважаючи на все більший «крен» в діяльності структур довузівської підготовки в бік підготовки майбутніх абітурієнтів до ЗНО, в основу побудови моделі системи довузівської підготовки в ХГУ НУА покладено ідею розвитку особистісно-професійних якостей старшокласників, що дозволяє проєктувати програми професійного самовизначення і розвитку молоді людини, формувати мотивацію до професійного навчання як джерела активності особистості в процесі отримання знань. І в цьому її принципіальні відмінності від подібних підрозділів у інших ЗВО.

Система довузівської підготовки зазвичай містить: власне навчальний процес, до якого належать, як правило, загальноосвітні предмети, що викладаються в межах шкільної програми в об'ємі підготовки до зовнішнього незалежного оцінювання. Формою організації цього процесу є

- підготовка до тестування з елементами вузівської системи;
- передпрофесійна підготовка абітурієнтів, що містить викладання професійно орієнтованих предметів (наприклад, основи економіки та перекладу, основи правознавства, країнознавство, основи соціальних знань тощо) та інші форми більш направленої й системної знайомства абітурієнтів із передбачуваною майбутньою спеціальністю;
- виховна робота, спрямована, в першу чергу, на знайомство абітурієнтів із корпоративною культурою ХГУ НУА, на опанування нового соціально-культурного середовища в традиціях вишу;
- моніторинг процесу навчання абітурієнтів, що дозволяє виявити проблемні зони на етапі підготовки до вступу до ЗВО й спрогнозувати можливі проблеми в подальшому навчанні, особливо на перших курсах.

На різних етапах функціонування системи вищої освіти соціальні функції довузівської підготовки змінювалися. Спочатку система довузівської підготовки будувалася на методологічних принципах

взаємозв'язку загальної й професійної освіти та була покликана сприяти поглибленню професійної орієнтованості молоді. У певний час сформувалася стійка думка про необхідність додаткової предметної довузівської підготовки безпосередньо в обраному закладі вищої освіти для успішного складання вступних іспитів. При цьому, в деяких випадках, відвідування занять довузівської підготовки було прямим пропуском до ЗВО, коли результати випускних заходів на підготовчих курсах зараховувалися як вступні.

У сучасних умовах кардинальних змін прийому до ЗВО соціальні функції системи довузівської підготовки дещо змінилися. Заняття з предметів змістовно й методично все більше орієнтуються на підготовку до незалежного оцінювання якості освіти. При цьому проблеми молодих людей при переході до професійного навчання висунули й інші, нові цілі довузівської підготовки, а саме: сприяння процесу адаптації молодої людини до нового вузівського соціального середовища, засвоєння навичок навчальної діяльності за формами, що відрізняються від шкільних.

Фахівці відмічають, що важливим для дослідження ролі і місця нової мети довузівської підготовки в сучасних умовах є виявлення труднощів, з якими стикається більшість майбутніх студентів, причин їх виникнення задля допомоги у подоланні при професійному навчанні. Так, науковці виділяють такі суперечності, що виникають між:

- «особливостями навчального процесу у вищій та середній школі;
- вузівськими вимогами до знань і рівнем шкільної підготовки, а саме — обсягом змістовної предметної інформації, володінням необхідними для засвоєння матеріалу у вищій інтелектуальними вміннями та навичками;
- умовами самостійного життя і готовністю до нього, а саме новою організацією режиму дня і навичками планування, раціонального розподілу часу, у тому числі і на самостійну навчальну роботу;

- недостатньо усвідомленим вибором спеціальності і професійними установами, що висуває навчально-виховний процес;
- постійно зростаючими вимогами до підготовки фахівця, утворенням нових галузей наукового знання і можливостями динамічно опановувати обраний фах;
- попередніми уявленнями про цілі, завдання вузівського навчання і необхідністю реалізувати їх на практиці, зокрема при вивченні фундаментальних дисциплін» [3, с. 192].

Як результат цих протиріч можуть виникати певні соціальні ризики при переході до навчання у ЗВО, які може «пом'якшувати» система довузівської підготовки, що є важливою її новою соціальною функцією.

При цьому, під ризиком ми розуміємо «цілеспрямовану поведінку соціального суб'єкта, здійснювану в умовах невизначеності його результату й обмеженої або неповної інформації». Нове для молодих людей освітнє середовище закладу вищої освіти є повною мірою невизначеним, а уявлення про навчання у ЗВО у багатьох випускників шкіл якщо не поверхневе, то недостатньо глибоке. Тобто свій крок до професійної підготовки молоді люди роблять в умовах обмеженої або неповної інформованості. Таким чином є підстави стверджувати, що процес переходу до навчання у закладі вищої освіти також супроводжується виникненням низки ризиків. Їх можна звести до двох груп: ризики на «вході до ЗВО» або «ризики вибору» та ризики включення до процесу навчання за новими формами та до нового соціального середовища, в першу чергу до первинного студентського колективу — студентської групи, тобто ризики адаптаційні.

До перших можна віднести вибір спеціальності та освітньої програми, форми навчання і навіть форми фінансування. До других належать ризики включення власне до процесу навчання, засвоєння нових форм самостійної роботи та її контролю. І, безумовно, ризики встановлення осо-

бистісних контактів зі своїм найближчим оточенням — однокурсниками та одногрупниками, а інколи і з викладачами.

Не викликає сумнівів, що навчання в системі довузівської підготовки сприяє якщо не попередженню цих ризиків, то їх суттєвому зниженню. Формами зниження ризиків першої групи під час навчання є знайомство з факультетами, зустрічі з деканами, викладачами, студентами, працівниками приймальних комісій. Ризики другої групи знижуються за рахунок виявлення особливостей навчання у ЗВО у порівнянні зі школою. Встановлення цих відмінностей дозволить визначити, на що слід звернути увагу в системі довузівської підготовки абітурієнтів, щоб ліквідувати розрив спадкоємності і в предметній підготовці, і в формах і методах навчання. Так, наприклад, в 90-ті — на початку 2000-х років, коли доступність школярів до комп'ютерної техніки була обмежена і заняття з інформатики в школах були факультативними, а навчання у вищій школі вимагало достатнього рівня володіння навичками роботи з комп'ютером, в структурі навчального процесу Центру довузівської підготовки ХГУ НУА були введені заняття з інформатики та комп'ютерної грамотності.

Окрім цього, однією з основних труднощів, з якими стикається студент першого курсу, є принципово нова система навчальної роботи, в рамках якої на лекціях визначаються основні параметри, як правило теоретичні, проблем та матеріалу для вивчення, який у подальшому необхідно самостійно осмислити, а контроль і керівництво цією роботою певною мірою проходить у нових формах. Тобто, ми можемо констатувати розбіжність дидактичної ситуації в середній школі і у ЗВО не лише щодо подання матеріалу, але й щодо контролю його засвоєння.

Брак спадкоємності у формах і методах навчання при переході зі школи до вишу створює деякі перешкоди і для порозуміння студентів і викладачів, унаслідок чого процес навчання на первинних

етапах інколи не має характеру діалогу, необхідного для ефективного засвоєння знань. Причини цього — значні відмінності у функціях шкільного вчителя й викладача сучасного вишу. У школі контакти з вчителем носять частіший і різноманітніший характер. Методика взаємодії у закладах вищої освіти припускає відносну дистанційованість викладача, його управління процесом самоосвіти студентів. У ХГУ НУА знайомство з формами взаємодії з викладачем забезпечується роботою зі слухачами в першу чергу вузівських викладачів, які є і фахівцями щодо підготовки до ЗНО, тьюторством в групах студентів-магістрів, організацією занять в рамках єдиного вузівського розкладу, включення майбутніх абітурієнтів у всі заходи позааудиторної та виховної роботи.

З другого боку, контакти зі слухачами системи довузівської підготовки дозволяють і вищу познайомитися з майбутніми студентами та виявити наступні можливі проблеми та суперечності: між рівнем професійного самовизначення абітурієнтів та їх здатністю навчатися та працювати за обраною спеціальністю; рівнем загальноосвітньої підготовки та вимогами до цієї підготовки на обраному факультеті, у ЗВО; рівнем сформованості певних навичок для навчання у закладі вищої освіти.

При виявленні таких суперечностей на етапі довузівської підготовки можливе коригування професійного вибору шляхом надання рекомендацій провідними викладачами факультетів або випускниками, які працюють у певній сфері, за допомогою чого реалізується безперервність соціального, професійного й особистісного розвитку молоді людини.

Окрім навчання, комплекс заходів у системі довузівської підготовки має включати процеси розвитку майбутнього абітурієнта, забезпечуючи спрямовану соціалізацію особистості старшокласника в іншому соціокультурному просторі. У зв'язку із цим ми можемо говорити про виховну складову системи довузівської

підготовки, яка в більшості в центрах підготовки до ЗНО, на підготовчих курсах вишів або відсутня або зведена до мінімуму.

Так, до головних інноваційних напрацювань Центру довузівської підготовки Харківського гуманітарного університету «Народна українська академія» можна віднести активне включення абітурієнтів у систему виховної роботи, позанавчальної та наукової діяльності студентів. Слухачі Центру беруть активну участь практично у всіх неаудиторних заходах академії (вечорах «Трудове літо», студентському КВК, екскурсійних поїздках професійної спрямованості, спеціальних зустрічах зі студентським активом академії, студентській науковій конференції). Така робота є дієвим механізмом ознайомлення абітурієнтів із корпоративною культурою академії і специфікою студентського життя, розкриває можливості закладу освіти здійснювати роботу щодо формування соціально значущих якостей майбутнього фахівця. Об'єм та якість такої роботи у вищі може стати вагомою конкурентною перевагою, що може вплинути на вибір вищу в умовах «боротьби за абітурієнта».

У межах такої роботи з майбутніми абітурієнтами не можна не враховувати аспект встановлення ними нових міжособистісних і соціальних контактів та взаємовідносин, що вирішує питання безперервності в розширенні кола соціального спілкування. Саме в системі довузівської підготовки формується основа первинного студентського колективу — студентської групи. У деяких випадках взаємодія з однолітками у сформованому колективі може бути також мотивацією вибору вищу або факультету, бо для будь-якої особи значущою є життєдіяльність у знайомому, близькому соціальному оточенні, а для молодіжного середовища це характерно більшою мірою.

Що стосується сучасного етапу функціонування системи довузівської підготовки, то визначення її ролі і змісту актуалізувалися в умовах модернізації

системи вищої освіти і прийому до закладів вищої освіти. У зв'язку з цим ми можемо констатувати трансформацію її цілей, завдань, змісту і форм. Ця трансформація викликана: принциповими змінами системи прийому до закладів вищої освіти на основі результатів зовнішнього незалежного тестування і в зв'язку з цим більшим інтересом абітурієнтів до додаткової підготовки до зовнішнього незалежного тестування, ніж до підготовки до навчання у вищі; певної деформацією формування професійного вибору молоддю; зростаючої зацікавленістю закладів у формуванні контингенту студентів через систему довузівської підготовки, яка дозволяє спрогнозувати його якісні та кількісні характеристики.

Всі ці фактори не могли не позначитися на зміні у системі довузівської підготовки в більшості вишів. В академії також був перебудований навчальний процес з акцентом на підготовку до ЗНО, але в Центрі, як і раніше, викладаються професійно-орієнтовані предмети з права, основ економіки, переклада та суспільствознавства, що дозволяє закріпити і розвинути професійний вибір школярів. У зв'язку цілей, змісту довузівської підготовки в її прямому розумінні з організацією навчального процесу щодо підготовки до ЗНО в єдиний ланцюжок роботи з майбутніми абітурієнтами є найважливішою науково-педагогічною проблемою, що стоїть перед всією довузівською системою на сучасному етапі її функціонування.

Таким чином, можемо говорити про специфічні соціальні функції системи довузівської підготовки і на сучасному етапі її функціонування. Окрім функцій діагностики та навчання, система довузівської підготовки виконує ще й профорієнтаційну, адаптаційну, розвивальну та селективну функції. Реалізація цих функцій дозволить пом'якшити, а може й уникнути основних соціальних ризиків, що з'являються при переході до професійного навчання, а саме ризиків професійного «фальстарту», вибору ЗВО

та майбутнього соціально-освітнього середовища. Абітурієнти в процесі довузівської підготовки здійснюють також перші кроки з освоєння нових соціальних ролей студента й майбутнього професіонала в певній галузі, що створює передумови усунення розриву між рівнем соціальної зрілості школярів і вимогами до соціальної зрілості студентів сучасного вишу та їх готовності якісно опанувати обрану професію.

Література

1. *Абітурієнтське середовище періоду глокалізації: шляхи формування та тенденції розвитку*: Матеріали ХІХ міжнар. наук.-практ. конф., Харків. 12 лютого 2021 р. / М-во освіти і науки України, Ін-т вищої освіти НАПН України, Харк. Гуманітарний університет «Народна українська академія» [та ін., редкол. К. В. Астахова, (голов. редактор) та ін]. Харків : Вид-во НУА, 2021. 208 с.
2. *Абрамова М. А.* Довузовская подготовка как компонента системы непрерывного образования / М. А. Абрамова, О. Л. Кошеутова // Теория и методика профессионального образования. 2016. № 1. С. 3-9. [Электронный ресурс] Режим доступа: <https://cyberleninka.ru/article/n/dovuzovskaya-podgotovka-kak-komponent-neprepryvnou-sistemy-obrazovaniya>
3. *Зубок Ю.* Управление рисками в сфере образования молодежи / Ю. А. Зубок, В. А. Чупров // Высшее образование в России, 2007. № 5. С. 11-22
4. *Єщенко М. Г.* Стан та проблеми довузівської підготовки в сучасних умовах / М. Г. Єщенко, О. М. Сипченко // Вісник Дніпропетров. ун-ту ім. Альфреда Нобеля. Сер. «Педагогіка і психологія». Педагогічні науки. 2016. № 2 (12). С. 189-194. [Електронний ресурс] Режим доступу: <https://www.pedpsy.duan.edu.ua/images/PDF/2016/2/31.pdf>
5. *Єщенко М. Г.* Організація довузівської підготовки в Україні в контексті історико-педагогічного дослідження // Молодий вчений. 2017. № 9.2 (49.2). С. 100-103. [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2017/9.2/25.pdf>
6. *Левківська Г. П., Сорочинська В. Є., Штифурак В. С.* Адаптація першокурсників в умовах вищого закладу освіти. Київ : Либідь, 2001. 125 с.
7. *Соловьев А. Н.* Довузовская подготовка как фактор адаптации к высшей школе / А. Н. Соловьев, Е. И. Макаренко // Социологические исследования. 2007. № 8. С. 110-113.
8. *Удовицька Т. А.* Довузовская подготовка в системе непрерывного образования: традиции и новации в Народной украинской академии // Дорогу осилит идущий... : монография ; редкол.: Е. В. Астахова (отв. ред.), В. И. Астахова, Е. В. Батаева [и др.] ; под общ. ред. Е. В. Астаховой. Харьков : Изд-во НУА, 2015. С. 347-360

10.03.2021

Відомості про автора

Удовицька Тетяна Анатоліївна — кандидат історичних наук, доцент, керівник Центру довузівської підготовки; Харківський гуманітарний університет «Народна українська академія», Харків, Україна; email: tudovitska@gmail.com; ORCID 0000-0002-0757-3069; Google Scholar: https://scholar.google.ru/citations?user=hn1_X9IAAAAJ&hl=ru&oi=ao.